

RECENZE A ZPRÁVY

Tomáš Korbela, *Čeští architekti a stavitelé v 19. století. Profesní a společenský vzestup*, FHS UK: Praha 2021, 316 s., ISBN 978-80-7571-087-1

Prolínání dějin vědy a techniky, dějin vzdělání a sociálních dějin je velké téma, kterému se stále v naší historiografii nedostává patřičné pozornosti, ačkoli by jeho detailnější zpracování mohlo výrazně posunout naše znalosti o fungování společnosti v novověku. Každý počín v tomto směru je vítaný, tím více počín obsahově tak podařený, jako je práce Tomáše Korbela, absolventa Fakulty humanitních studií UK.

Kniha *Čeští architekti a stavitelé v 19. století. Profesní a společenský vzestup* se komplexně zabývá vyšším technickým vzděláním, ohodnocením práce inženýrů, profesními spolky a jejich periodiky. Po velmi nápaditém Prologu, zmiňujícím „abiturientský sjezd kolegů studijních po čtyřiceti letech“ (studujících s Josefem Hlávkou) z roku 1891, Tomáš Korbela zpracoval vlastní klasifikaci povolání přítomných techniků, a z ní odvíjí příběh jejich profese v celé knize. Velkou pozornost věnuje zejména technickému školství, resp. pražské polytechnice a jejímu srovnání s vídeňským polytechnickým ústavem. Důležitá je i kapitola o zemské stavební správě a právu, kde lze nejlépe vidět, jak stále více společnost počítala se staviteli a inženýry ve stavební praxi i – kvůli jejich erudici – ve správním systému země. Zachycuje značný posun ve vnímání technicky vzdělaných odborníků společností v průběhu dlouhého 19. století. Na počátku byli považováni spíše za řemeslníky, zatímco na konci období zaujímali již významná místa ve veřejném životě, od garantovaných, dobře placených odborných postů ve státní správě až po vysoké politické pozice v rámci země i celé monarchie. Etablovali se i jako soukromí podnikatelé, kteří významným způsobem přispívali k rozvoji ekonomiky státu.

V druhé části kniha přináší medailonky několika významných architektů a stavitelů 19. století (čtyři z pěti uvedených jsou právě abiturienti po čtyřiceti letech z roku 1891). Na začátku této části si bádání trochu usnadňuje, když se věnuje již v literatuře mnohokrát zpracované osobnosti Josefa Hlávky, kterého tu staví jako vrchol úspěchu stavitelského podnikání, vykoupeného osobní tragédií v podobě ochrnutí a desetileté periody fyzické nemohoucnosti, překonané ohromnou vůlí a osobní disciplínou. Ostatní s ním vlastně porovnává. Na čtyřech příkladech tu přináší opravdu nové, podnětné příběhy – Josef Korel, Adolf Siegmund nebo Karel Schlimp – z českého i německého zemského jazykového prostředí.

Text se nevyhnul nepřesnostem. Na s. 36 mluví k roku 1787 o Karlově univerzitě, ačkoli oficiálně to tehdy byla Karlo-Ferdinandova univerzita. Na s. 69 se dočteme, že „... V důsledku vzniku příbramské akademie odešli r. 1849 z pražské polytechniky Doppler a Kořistka...“ Ve skutečnosti Christian Doppler, působící v Praze od roku 1835, byl povolán do Banské Štiavnice již o dva roky dříve, než

kolega Korbel píše, tedy již v roce 1847. Od podzimu 1848 přednášel již ve Vídni. Karel Kořistka byl profesorem štiavnické akademie od jara 1848 a roku 1851 přešel na pražskou polytechniku. Když autor zmiňuje na s. 158, že Josef Hlávka studoval na „latinském“ gymnáziu v Klatovech, míní tím nepochybně klasické gymnázium, připravující ke studiu na univerzitě, ne reálné gymnázium, která již tehdy též existovala a primárně připravovala ke studiu na polytechnice, popř. přímo k práci středních technických kádřů. Jiné písmenko najdeme na s. 186 v poznámce 559: místo „Katalog den Studierendenden...“ má být „Katalog der Studierendenden...“.

Kniha je vystavěna na studiu literatury a pramenů. Zejména prameny jsou za koncem celého textu bohužel uváděny poněkud přeházeným způsobem: „Dobové práce“, kam zařazuje i různé příručky a přehledné práce, vydané v době, o níž pojednává jeho text. Následují „Archivní prameny“, tj. abecedně archivy, z jejichž fondů čerpá, každý fond tu má samostatnou řádku, ačkoli běžně se uvádí název archivu a poté se vyjmenují fondy, které byly ze jmenovaného archivu využity. Dále jsou pod samostatnou hlavičkou uvedeny „Matriky“. To nejsou archivní fondy? Samostatný oddíl pak tvoří „Řády a vyhlášky“, které by patřily spíše mezi „Dobové práce“, když už vybírá z uvedených možností. Podobně „Periodika“ jako poslední oddíl „Pramenů“.

Sekundární literatura je bohatá, obsahuje česky i německy psané knihy. „Články v odborných časopisech“ tvoří samostatný oddíl – proč? A těch tu naopak proti očekávání vzhledem k rozsahu tématu není uvedeno mnoho. „Biografické slovníky a encyklopedie“ by patřily spíše na úvod seznamu literatury než na jeho závěr. A uvedené závěrečné „Internetové zdroje“ nemusí mít v této části datum zhlednutí, to stačí v poznámkách pod čarou na příslušné stránce textu knihy. Co kdyby do něj autor nahlédl vícekrát v různých dnech pro různou informaci? Které datum je tu zmíněno?

Nekomfortnost při čtení textu představuje nezarovnání sloupců, pravděpodobně způsobené liknavou technickou redakcí.

Přes kritické připomínky, týkající se spíše formy zpracování Korbelovy knihy, je třeba ji velmi pozitivně přivítat. Nový pohled na tematiku, zajímavě kladené otázky a komplexní přístup k tématu ji zařadí mezi tituly, k nimž se budou badatelé obracet o radu a relevantní informace.

MILADA SEKYRKOVÁ

Zdeňka Jastrzemska – Dagmar Pichová – Jan Zouhar:¹ *Jen mít dosti sil! Ženy v dějinách české filozofie a vědy*, Host: Brno 2020

Jak mohou být ženy opět zařazeny do dějin české filosofie? To je jedna z klíčových otázek, již si kladou autorky a autor recenzované monografie, která, jak napovídá podtitul knihy, se věnuje dosud jen velmi málo probádanému tématu: zkoumání myšlení českých žen, jež se podílely na vědění a vstupovaly do dobových diskusí z různých pozic a směrů v dějinách české filosofie a vědy. Autorský kolektiv svůj výzkum posunul dál, a kromě jednotlivých osudů, myšlenek a názorů vybraných žen zasadil téma do českého i evropského kontextu. Publikace tedy představuje „první pokus o doplnění chybějících kapitol v dějinách české filosofie a vědy“.² Obecnější přehled českých vzdělaných žen zatím v akademické obci chyběl, proto je kniha důležitým prvním krokem k dalším a snad podrobnějším úvahám.

Metodologicky se autor a autorky rozhodli pracovat po vzoru badatelů obdobných současných publikací v historiografii vědy. To je i důvod, proč, ačkoli při vytyčení předmětu badání zdůrazňují obor filosofie, zahrnuli do svých úvah i přesahy do vědecké oblasti. Tento přístup jim umožnil téma rozšířit a zároveň kontextualizovat, což je vzhledem k mnoha rovinám, jež lze v této souvislosti zkoumat, více než vítané. Oblast dále vymezili stanovením zkoumaného období, které sahá obecněji již do poloviny 18. století a končí přibližně roku 1989. Geograficky téma vytyčili hranicemi dnešní České republiky s přesahy do zahraničí v případě žen, které emigrovaly či z různých důvodů působily určitou část života mimo Česko.

Knihy je rozdělena do tří kapitol, přičemž první dvě analyzují širší historické souvislosti a nastiňují sociologickou problematiku zapojení žen do filosoficko-vědeckých struktur. Třetí kapitola přináší vybrané původní texty tří autorek, které mohou poskytnout alespoň částečný vhled do filosofických zájmů žen, například skrze úryvky korespondence.

První kapitola, „Nástin“ má velmi široký záběr a je koncipována jako chronologický přehled intelektuálních snah žen od dob Kosmovy kroniky. V krátkosti ji lze označit jako popis cesty žen ke vzdělání a profesní (i osobní) emancipaci.

¹ Z dalších příspěvků autorů k tomuto tématu lze čerpat například z: J. Zouhar, „Albína Dratková o ženské duši“, *Studia philosophica* 64, 2017, č. 2, s. 51–62; J. Zouhar, „Tři setkání s Jiřinou Popelovou“, *Studia philosophica* 65, 2018, č. 1–2, s. 29–35; Z. Jastrzemska, „Disertační práce žen na univerzitě v Brně do roku 1939“, *Pro-Fil* 20, 2019, č. 1, s. 71–83.

² Z. Jastrzemska – D. Pichová – J. Zouhar, *Jen mít dosti sil! Ženy v dějinách české filozofie a vědy*, Host: Brno, 2020, s. 21.

Podává stručný obraz toho, jak se ambice žen postupně rozšiřovaly do překladatelských činností, budování soukromých knihoven, pedagogických úvah až po písemné dokumenty, zakládání vzdělávacích spolků a institucí a vydávání vlastních publikací, a to napříč kolektivy a komunitami. Celkem rozsáhle kapitola pojednává o zájmu žen v kontextu nových společensko-politických událostí, souvisejících s formováním novodobého českého národa a o vzniku prvních ženských spolků a časopisů. Kapitola nastiňuje osudy žen přibližně až do roku 1989 a uvádí okruhy vědeckých pozic v rámci akademických institucí, v nichž se ženy mohly uplatnit po roce 1945. Z oblasti humanitních věd jsou v kapitole zmíněny významné odbornice, jako například první česká profesorka Milada Paulová, filosofka Jiřina Popelová nebo komenioložka Dagmar Čapková. Čtenář zde ovšem najde velké množství dalších jmen různě známých či méně známých žen z rozličných oborů – první profesorka na českých technických univerzitách Julie Hamáčková, lékařka Bohunka Blehová, která se zasloužila o zavedení prvního novorozeneckého screeningu v Československu, zakladatelka české moderní numismatiky Emanuela Nohejlová-Prátová, první profesorka experimentální fyziky Adéla Kochanovská-Němejcová, programátorka Zdena Rábová a mnoho dalších.

Další kapitolu „Sondy“ tvoří krom podstatné úvodní části o *Encyklopedii dam* také konkrétní příběhy vzdělaných žen. Zouhar, Pichová a Jastrzemska na stránkách své knihy jmenují více než tři desítky žen a alespoň krátce se jim věnují.

Albíně Dratvové, Anně Pammrové a Boženě Komárkové jsou věnovány samostatné podkapitoly.³ Výběr těchto filosofek pro samostatné podkapitoly je logickým krokem – každá z nich aktivně působila v jiné době (Pammrová na přelomu 19. a 20. století, Dratvová od 20. let a Komárková přibližně od 40. let 20. století). Těžiště jejich zájmu také byla v odlišných oblastech, což autoři jednotlivých podkapitol reflektují – Dagmar Pichová zdůraznila Dratvové zájem o eticko-psychologické myšlenky a postavení žen a Jan Zouhar vyzdvihl environmentální linku filosofie Anny Pammrové a pojetí humanity a lidských práv u Boženy Komárkové. Dagmar Pichová, autorka podkapitoly Smutek Albíny Dratvové soustředí pozornost na eticky zaměřené myšlenky a publikace první docentky přírodních věd. Dratvová zastávala tradiční esencialistické pojetí žen, o jehož změnu se nesnažila žádným radikálním způsobem. Své úsilí totiž soustředila do akademické oblasti. Díky obrovské pracovitosti se jí podařilo stát se první uznávanou odbornicí v oblasti filosofie přírodních věd a proniknout tak do té doby mužského akademického prostředí Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Pichová ponechává stranou Dratvové práce z oblasti logiky, matematiky

³ Výběr těchto tří filosofek autoři zdůvodňují vlastními osobními zájmy a potřebou vyzdvihnout myšlenky důležité i v současnosti.

a fyziky a značnou pozornost věnuje publikacím *Smutek vzdělců*, *Duše dnešní ženy* a *Etika tvůrčí práce*. I tento krok je odůvodnitelný vzhledem k tomu, že právě díky úvahám o postavení žen ve společnosti či o výchově dětí a dalším eticko-pedagogickým myšlenkám se Dratvová ve 40. letech minulého století stala oblíbenou veřejnou intelektuálkou.

Jan Zouhar následně představuje Annu Pammrovou jako básnířku a filosofku se silným vztahem k přírodě a kritickým pojetím církevního náboženství. Alespoň částečnou reflexi přináší úryvky z její dlouholeté korespondence s básníkem Otokarem Březinou. Skrze Pammrové básnickou tvorbu vyzdvihuje Zouhar její názory na vzdělání a ukazuje ji jako předchůdkyni dnešního environmentalismu.

Na problematiku lidských práv z hlediska filosofie v náboženském pojetí Boženy Komárkové se zaměřil Zouhar ve třetí podkapitole. Ukázal její východiska v anglosaské filosofii (Mill, Spencer) a jejich odraz v kontinentální filosofii, který Komárková spatřovala u Hegela (jeho filosofie popřela vše, co představuje Deklarace lidských práv), Comta (kritika liberální společnosti a jejích principů) a Marxe (Deklarace lidských práv pro něj představovala porušení sociálnosti a důraz na individualitu proti obecnosti).

Původní texty se nachází v závěrečné kapitole „Prameny“. Výběr korespondence⁴ Dratvové s filosofem, psychologem a pedagogem Robertem Konečným z let 1948–1953 poskytuje vhled do pro českou inteligenci náročného období restrikcí a útlaku ze strany komunistického aparátu. Dratvová působila na Karlově univerzitě až do roku 1966, ale jen velmi omezeně a pouze několik hodin týdně. Dopisy, které adresovala Robertu Konečnému, pracujícímu od 50. let na psychiatrické klinice v Brně, vypovídají o tehdejší atmosféře v akademické obci a čtenář díky nim získá představu o tom, jak byla postupně vytlačována nemarxistická inteligence z univerzit. Kapitola je uzavřena dvěma ukázkami z disertačních prací, a to Emilie Veselé (disertační práce: Pojem apercpece u Herbarta a Wundta, buď vyložen, srovnán a posouzen, 1905) a Marie Hurdové (disertační práce: Josef Durdík, dějepisec filosofie, 1939).

Skrze konkrétní příběhy může čtenář nahlédnout do dějin české filosofie napříč dvěma světovými válkami, komunismem a na pozadí toho se odehrávajícími dalšími významnými společenskými změnami, jako byl boj o rovnoprávnost žen, jejich vstup na univerzity, do akademické obce a politiky a do obecnějších dobových diskusí. Celou knihou se prolíná téma chápání žen coby sebe samých, konfrontace s tradičními ženskými ideály, obtížná cesta ke vzdělání a k vlastní samostatné tvorbě.

⁴ Dopisy Dratvové Konečnému jsou uloženy v archivu Masarykovy univerzity v Brně. Ostatní korespondence se nachází v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR.

Množství literatury (odborné i populární), která se věnuje specificky tématu dějin českých žen, vzdělaných v oborech filosofie a vědy, je skromné. Jmenovat lze například *Cesty k samostatnosti*, *Píšící Minervy* či *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*. I o tato díla se autorky a autor monografie opírají a doplňují je dalšími zdroji týkajícími se rozmanitých konkrétních okruhů a vybraných vzdělaných žen. Přínos knihy je tak nesporný, a to nejen pro odbornou společnost. Některé vzdělané ženy se staly dílčími tématy jiných odborných publikací, stejně tak je to s určitými fenomény, jako například ženskou spolkovou činností na našem území nebo počátky dívčího vzdělávání a také samotným tématem emancipace. Přínos recenzovaného titulu proto spatřuji v tom, že tyto poměrně dobře známé skutečnosti byly doplněny řadou *nových* jmen a *zapomenutých* osudů, které byly v knize propojeny do souvislého celku.

Jedním z velkých přínosů knihy je potenciál daného tématu pro další zkoumání. I z tohoto důvodu autoři na závěr knihy připojili vybrané primární texty českých filosofek a vědkyň. Necelých 300 stran textu poskytuje prostor pro nástin problematiky a představení určitých konceptů a příběhů, které se autorskému kolektivu podařilo udržet kompaktní, a to i navzdory tomu, že každý z nich psal dílčí části, a především s ohledem na potenciální značnou šíři tématu.

Na závěr lze shrnout, že autorkám a autorovi recenzované publikace se podařilo vytvořit komplexní, i když stručný obraz dějin českého ženského myšlení zahrnující historický kontext, a podávají tak alespoň základní přehled osobností, jež přispěly k utváření vzdělané společnosti.

PAVLÍNA TOMÁŠOVÁ